

ضرورت تفکیک نقش های خانوادگی از منظر اسلام

فاطمه صادقی^۱

^۱ - مدرسه علمیه فاطمة الزهرا - سلام الله علیها - سطح ۲.

چکیده :

خانواده، نهادی مقدس، رکن اصلی جامعه و اساس فرهنگ، عادات و رفتارهای اجتماعی است. اولین ارکان فرهنگی، اخلاقی، رفتاری و دینی انسان در خانواده بنا شده و آنگاه در جامعه به بلوغ می‌رسد. شرط داشتن جامعه‌ای سالم، سلامت و پایداری خانواده است. در هر خانواده تعدادی از افراد باهم زندگی می‌کنند که هرکدام نقشی در این گروه کوچک دارند. نقش، نوعی رفتار اجتماعی است که فرد بر اساس الگوهای اجتماعی و فرهنگی گروه انجام می‌دهد. نقش تعیین‌کننده نحوه پاسخ‌گویی به انتظارات دیگران است و بر اساس پایگاه اجتماعی معین تعریف می‌شود. تفکیک نقش‌های خانوادگی به دلیل عدم تداخل اعضا در کار یکدیگر و داشتن یک خانواده منسجم و آرام ضروری است. به همین دلیل مقاله با هدف بررسی ضرورت تفکیک نقش‌های خانوادگی از منظر اسلام با رویکرد توصیفی، تحلیلی و استفاده از آیات و روایات و روش کتابخانه‌ای نگارش یافته است. در مقاله، ابتدا به نقش‌های اعضای خانواده اشاره شده است که عبارتند از: پدر، مادر، فرزند، خواهر و برادر، زن (همسر)، شوهر، داماد و عروس و سپس به ضرورت‌های تفکیک نقش اعضای خانواده که موجب افزایش ایمان و معرفت، کسب تربیت و اخلاق اسلامی، انتقال تجربیات، اتحاد و انسجام خانواده، برطرف نمودن مشکلات و رفع نیازمندی‌ها، استحکام خانواده، آرامش و آسایش، افزایش مهر و محبت در خانواده و پاداش اخروی می‌شود، پرداخته شده است.

کلیدواژه‌ها: اسلام، تفکیک، نقش‌های خانوادگی، ضرورت.

مقدمه:

خانواده، نهاد مقدسی است که رکن اصلی جامعه و پایه و اساس فرهنگها و عادات و رفتارهای اجتماعی است و اولین ارکان فرهنگی، اخلاقی، رفتاری و دینی هر انسانی در خانواده بنا نهاده می‌شود و آنگاه در جامعه به رشد و بلوغ می‌رسد. اولین شرط برای داشتن جامعه‌ای سالم از هر نظر، سلامت و پایداری خانواده است. بنابراین برای استواری و پویایی یک جامعه باید خانواده پویا و سالم باشد. از طرفی برای اینکه در یک خانواده سلامت جسمی، روانی و رفتاری و حتی اقتصادی وجود داشته باشد، باید بین همسران روابطی صحیح برپایه شناخت درست هر یک از موقعیت و نقش خویش و وظیفه متقابل وی در قبال همسر و اعضای دیگر خانواده، شکل بگیرد. دین اسلام به عنوان کامل‌ترین و برترین نسخه زندگی و عالیترین راهنمای بشر برای دستیابی به حیات طیبه، بخش زیادی از آیات قرآن را به تنظیم و تعدیل روابط اعضای خانواده و همچنین حقوق و وظایف همسران و فرزندان در قبال یکدیگر اختصاص داده است. همچنین روایات دینی ما نیز به این مسئله بسیار پرداخته‌اند. اسلام بر این باور است که زن و مرد در خانواده نقشی مکمل دارند و قائل به نقشی مساوی برای زن و مرد نیست. انسانیت برای آحاد بشر از زن و مرد یکسان است ولی همان‌طور که نمی‌توان برای فرزندان نقشی معادل پدر و مادر ایشان در نظر گرفت؛ نمی‌توان زن و مرد را در ایفای نقشهای خویش معادل دانست. هر یک از زن و مرد دارای تفاوتی در ساختار بدنی و حتی تفاوت در روحیات می‌باشند؛ از این رو برای هر یک نقشی متناسب با وی در نظر گرفته شده است. در این مقاله به ضرورت این تفکیک نقشها از دیدگاه اسلام خواهیم پرداخت.

تا کنون در مورد « ضرورت تفکیک نقش های خانوادگی » مقالات و کتب بسیاری به چاپ رسیده است که به عنوان پیشینه تحقیق به برخی از آنان اشاره می‌شود: مقاله (بررسی نظریه تفکیک نقش ها در خانواده، نوشته مطهره حکمت نیا، فصلنامه مطالعات علوم اجتماعی، شماره ۴، ۱۳۹۵) و مقاله (نگاهی به نقش اعضاء خانواده در تحکیم آن، معصومه متین نژاد، نشریه شهرآرا، دی ماه ۱۳۹۹) و مقاله (مشارکت پذیری اعضای خانواده، نصرت الله آقاجانی، نشریه مطالعات راهبردی زنان، شماره ۱۶، ۱۳۸۱). مزیت و نوآوری این نوشتار در این است که با استفاده از نظرات اسلام به ضرورت و اهمیت تفکیک و تبیین نقش اعضاء خانواده ها پرداخته خواهد شد. و از اینگونه نوشتارها می‌توان در جهت آموزش خانواده ها به منظور سلامت روح و روان آنان استفاده کاربردی نمود.

۱- مفهوم شناسی

در این قسمت برای درک عمیق از موضوع مقاله، کلمات کلیدی به صورت لغوی و اصطلاحی تعریف خواهند شد.

۱-۱- مفهوم اسلام

اسلام در لغت به معنای تسلیم شدن و گردن نهادن است و با توجه به آن، دین اسلام آئینی است که برنامه کلی آن تسلیم شدن انسان است به خدای جهان و جهانیان و با این تعریف، همه پیامبران به دین اسلام دعوت می نموده اند. این مطلب را قرآن تصدیق نموده و می فرماید: «وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا» - و دین و آیین چه کسی بهتر از آن کس است که خود را تسلیم خدا کرده، در حالی که نیکوکار است و از آیین ابراهیم حق گرا پیروی کرده است؟ و خداوند، ابراهیم را به دوستی خود برگزید»^۱

خداوند در جای دیگر می فرماید: «رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَارِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ» - (ابراهیم و اسماعیل همچنین گفتند: پروردگارا! ما را تسلیم (فرمان) خود قرار ده و از نسل ما (نیز) امتی که تسلیم تو باشند قرار ده و راه و روش پرستش را به ما نشان ده و توبه‌ی ما را بپذیر، که همانا تو، توبه‌پذیر مهربانی»^۲

اسلام در اصطلاح، آخرین شریعت توحیدی است که خدا توسط پیامبر گرانقدرش حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) برای هدایت مردم فرستاده است.

۱-۲- مفهوم تفکیک

^۱ - نساء، ۱۲۵

^۲ - بقره، ۱۲۸

کلمات مترادف تفکیک عبارتند از: انتزاع، انفکاک، تجزیه، تشخیص، تفریق، جداسازی، جدایی، فصل، فک، جدا کردن. تفکیک. از هم بگشادن. جدا کردن دو چیز از یکدیگر. جداکردگی چیزی از دیگری. رهانیدن و خلاص کردن. جدا کردن و خلاص کردن.^۱

تفکیک در اصطلاح به معنی متمایز کردن دو یا چند چیز از یکدیگر برای بهتر شناختن و بهتر عمل کردن می باشد در این مقاله منظور از تفکیک نقش خانواده، تعیین و تبیین وظایف هر کدام از اعضاء خانواده می باشد.

۱-۳- مفهوم خانواده

خانواده مترادف کلماتی همچون: اعقاب، اهل بیت، تبار، تیره، خاندان، دودمان، سلاله، طایفه، فامیل می باشد. خانواده. خاندان. دودمان. خیل خانه. تبار. دوده.^۲

خانواده گروهی از افراد هستند که با هم زندگی می کنند و رابطه خویشاوندی معینی بین آنها برقرار است.^۳ در جوامع انسانی، خانواده به گروهی از افراد گفته می شود که با یکدیگر از طریق هم خونی، تمایل سببی، یا مکان زندگی مشترک وابستگی دارند.

خانواده تنها نظام اجتماعی است که در همه جوامع، از مذهبی و غیر مذهبی پذیرفته شده و توسعه یافته است؛ و در جوامع مختلف دارای نقش، پایگاه و منزلت های گوناگون است. با این که هسته ای کوچک از اجتماع است در حیات اجتماعی مردم نقش و تأثیری فوق العاده دارد.

۱-۴- مفهوم نقش

نقش. نگاشتن. نگارش. نقش کردن. کندن نگین. نقش حفره. نگار کردن چیزی را به دو رنگ یا چند رنگ. و زینت کردن آن را.^۴

^۱ - دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، ذیل حرف تاء

^۲ - همان، ذیل حرف خا

^۳ - تقوی، نعمت الله، جامعه شناسی خانواده، ص ۷-۸.

^۴ - دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، ذیل حرف نون

من فدای تو و حافظ تو. همواره با تو خواهم بود، در خوبی و راحتی و سختی و بلا»^۱ از آن سو، علی نیز عشق وافر به همسر خود فاطمه (سلام الله علیها) داشت، به گونه‌ای که در شهادت او می‌گوید: «صبرم کم شده و توان خویشتن‌داری برایم نمانده تا آنکه در دار آخرت با تو باشم»^۲

در مورد محبت نمودن به فرزندان امام صادق (علیه السلام) فرمود: «قَالَ مُوسَى (عَلَيْهِ السَّلَام) يَا رَبُّ أَيْ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ عِنْدَكَ قَالَ حُبُّ الْأَطْفَالِ فَإِنِّي فَطَرْتُهُمْ عَلَى تَوْحِيدِي فَإِنْ أَمَّتُهُمْ أَدْخَلْتُهُمْ جَنَّتِي بِرَحْمَتِي - حضرت موسی (علیه السلام) به خدا عرض کرد: خدایا! برترین اعمال نزد تو کدام است؟ فرمود: دوست داشتن کودکان؛ زیرا من آنها را بر فطرت توحیدی خویش آفریده‌ام و اگر آنها را بمیرانم، به رحمت خود به بهشت وارد می‌کنم.»^۳

۳-۹- پاداش اخروی

انجام وظیفه براساس نقشی که به هر کس داده شده است، مستحق پاداش است و بهترین پاداش، اجر اخروی است. انجام وظیفه در قبال خانواده و درست عمل کردن و با خوشرویی برخورد کردن موجبات این پاداش است. رسول خدا صلی الله علیه و آله در سفارش به امیرالمؤمنین علیه السلام می‌فرماید: «يَا عَلِيُّ! أَحْسِنُ خُلُقَكَ مَعَ أَهْلِكَ وَ جِيرَانِكَ وَ مَنْ تَعَاشِرُ وَ تُصَاحِبُ مِنَ النَّاسِ تُكْتَبُ عِنْدَ اللَّهِ فِي الدَّرَجَاتِ الْعُلَى - ای علی! اخلاقت را با خانواده‌ات، همسایه‌ات و کسانی که با تو رفت و آمد دارند و همراه و هم‌سخن تو هستند نیک گردان تا نزد خداوند متعال در درجات عالی نوشته شوی»^۴

^۱ - دشتی، ۱۳۷۲: ۱۴۵

^۲ - نهج البلاغه، خطبه ۲۰۲

^۳ - طبرسی، رضی الدین، ابی نصر الحسن بن فضل، مکارم الاخلاق، ص ۲۴۹

^۴ - مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، ج ۷۷، ص ۶۷.

نتیجه گیری

در این مقاله که با عنوان « ضرورت تفکیک نقش های خانوادگی از منظر اسلام » می باشد، نتایج ذیل با استفاده از آیات و روایات به دست آمده است: عوامل فراوانی در تحکیم بنیان خانواده از طریق ایفای نقش مؤثرند که ضرورت تفکیک نقش را اثبات می کند. در این مقاله به مهم ترین دلایل ضرورت انجام وظیفه اعضاء خانواده پرداخته شده است.

معرفی نقش هر کس در خانواده از اهمیت بسیاری برخوردار است. نقش حمایتی پدر و همچنین نقش تأمین امنیت خانواده، به ویژه فرزندان و نقش مادر که از زمان انعقاد نطفه شروع می شود، زمینه لازم را برای سلامتی روحی و روانی و جسمی کودک، فراهم می سازد. فرزندان، نعمتهای الهی، زینت، سرمایه، امتحان و آزمایش نزد والدین هستند و همچنین خواهر و برادر از یک پدر و مادر از یک خون هستند. خدای متعال زن و مرد را از جهت جسمی و روحی به گونه ای آفرید که بدون هر یک نه پیدایش و بقای آنان امکان پذیر است و نه نیازهای جسمی و روحی هر یک، بدون دیگری به طور کامل بر آورده می شود و عروس و داماد هم عضوی از خانواده محسوب می شوند

دلیل ضرورت تفکیک نقش اعضاء خانواده بر اساس آیات و روایات، این است که این کار باعث حفظ ایمان و معرفت خانواده است. احترام به دیگر اعضاء خانواده و قبول نقش دیگران، می تواند اخلاق مداری را برای خانواده به ارمغان بیاورد. وقتی فرزندان، نقش والدین خود را پذیرفتند و به تجارب ارزشمند آنان یقین پیدا کردند اگر بخواهیم در محیط خانواده نوعی اتحاد فمیلی و انسجام اتفاق بیفتد، باید همه اعضاء خانواده به وظیف خود عمل کنند تا با کمک به اعضاء خانواده و رفع مشکلات یکدیگر خوشبختی را بتوان حس کرد.

وقتی که نقش ها در خانواده تفکیک شده باشد و هر کس به وظیفه خود عمل نماید، خانواده قوام و استحکام لازم را پیدا خواهد کرد و نوعی نوعی آرامش توأم با آسایش برای دیگر اعضاء خانواده فراهم می شود، زیرا هر کی وظیفه خود را می داند و روابط عاطفی در خانواده ایجاد شده و نقل از پیامبر (ص) «دوست داشتن کودکان؛ زیرا من آنها را بر فطرت توحیدی خویش آفریده ام» و در نهایت این تفکیک نقش ها و انجام وظیفه در قبال خانواده و درست عمل کردن و با خوشرویی برخورد کردن پاداش الهی را در بر دارد.

پیشهادات:

۱. نقش اعضاء خانواده بر اساس فطرت، توانایی، شرع و عرف به صورت علمی و مستند، مشخص و نگارش شود و از طریق چاپ کتاب، رسانه ها و غيره به عموم مردم اطلاع رسانی شود.
۲. فوايد تفكيك نقش ها خانوادگی و مضرات دخالت در نقش ديگران به صورت علمی و روانشناسی و با استفاده از تجربه ديگران برای مردم بازگو شود.
۳. وظايف اعضاء خانواده، در کلاس های آموزش خانواده و آموزش های حین ازدواج توسط اساتيد مجرب بيان شود.

منابع و مأخذ

* قرآن کریم (ترجمه الهی قمشه ای و حسین انصاریان)

* سید رضی ، محمد بن حسین ، گردآورنده **نهج البلاغه** ، مترجم محمد دشتی ، انتشارات مشهور ، قم ۱۳۷۹ش

۱. امام خمینی، **تحریر الوسیله**، انتشارات دفتر نشر و ترویج آثار امام خمینی، چاپ هفدهم، ۱۳۸۹ش

۲. آل کاشف الغطاء، محمد حسین، **الفردوس**، انتشارات انوار الهدی، ۱۳۸۴ش

۳. بیرو، آلن، **فرهنگ علوم اجتماعی**، ترجمه باقر ساروخانی، انتشارات کیهان، ۱۳۷۵

۴. پاینده، ابوالقاسم، (مترجم و گردآورنده)، **نهج الفصاحه**، مجموعه کلمات حضرت رسول اکرم(ص)، نشر جاویدان، ۱۳۷۶ ش

۵. تقوی، نعمت الله، **جامعه شناسی خانواده**، انتشارات دانشگاه پیام نور، چاپ دوم، ۱۳۷۶

۶. حرانی، حسن بن علی شعبه، **تحف العقول عن آل الرسول**، ص ۳۶۷. ۱۲۲، چاپ دوم، انتشارات جامعه مدرسین، قم، ۱۴۰۴ هـ ق

۷. حرعاملی ، محمد بن حسن، **وسائل الشیعه** ، ناشر: اسلامیه ، چاپ ۹، سال ۱۳۸۷.

۸. حویزی(هویزی)، عبد علی ابن جمعه، **تفسیر نورالثقلین**، انتشارات مطبعه العلمیه، ۱۳۸۳ق

۹. دشتی مصطفی، **معارف و معاریف**، مؤسسه فرهنگی آرایه، ۱۳۷۸

۱۰. دورانت، ویل، **لذات فلسفه** . ترجمه عباس زریاب. تهران: انتشارات آموزش انقلاب اسلامی، ۱۳۸۹ش

۱۱. دهخدا، علی اکبر، **لغت نامه دهخدا** ، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۷

۱۲. رساله های عملیه مراجع تقلید

۱۳. صدوق، محمد بن علی، **من لا یحضره الفقیه**، ج ۳، ص ۴۳۹، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ دوم، ۱۴۱۳ق
۱۴. طباطبائی یزدی، عروۀ الوثقی، ج ۲، محقق/ مصحح: احمد محسنی سبزواری، انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۹ق
۱۵. طبرسی، حسن بن فضل، **مکارم الاخلاق**، ص ۲۱۴، قم، شریف رضی، چاپ چهارم، ۱۴۱۲ق
۱۶. کلینی، محمد بن یعقوب: **الکافی**، تحقیق علی اکبر غفاری، تهران، ۱۳۸۸ ق.
۱۷. کلینی، محمد بن یعقوب، **اصول کافی**، ترجمه سید محمد حسینی همدانی، چاپخانه علمیه قم، ۱۳۶۳ ش
۱۸. مجلسی، محمد باقر، **بحار الانوار**، ناشر: دار الکتب الاسلامیه، چاپ چهارم، ۱۳۸۲ ش
۱۹. میلر، ایوان دبلیو، و دیگران، **خانواده درمانی**، ارزیابی و درمان خانواده ها، رویکرد مک مستر، مترجم مجید غفاری و دیگران، انتشارات کتاب ارجمند، ۱۳۹۲
۲۰. نراقی ملا محمد مهدی، **علم اخلاق اسلامی** (ترجمه جامع السعادات)، ترجمه سید جلال الدین مجتبوی، انتشارات حکمت، ۱۳۷۹
۲۱. نوری، میرزا حسین، **مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل**، ج ۱۲، ناشر آل البيت (ع)، چاپ اول، ۱۳۶۹ش